

DELO NAŠIH ZAVODOV IN DRUŠTEV

Razstava **MLINI REKE GLINŠČICE**

V Mladinskem domu v Boljuncu pri Trstu je bila od 22. aprila do 20. maja 1990 na ogled zgodovinsko-etnološka razstava z naslovom Mlini reke Glinščice. Pripravili so jo domači ljubitelji domoznanstva Silvester Metlika, Miran Bandi in g. Franc Vončina ter atropolog Enrico Halupca z namenom, da ovrednotijo bogato zgodovino mlinarstva na tem območju, ki doslej še ni bila deležna primerne pozornosti. Dolina Glinščice (narečno Klinšce) je bila namreč že v davnih časih znana po svojih mlinih. Teh je bilo od zgornjega toka reke nad Botačem preko Bojunca in vse do izliva v Žaveljski zatok več kot 30 in so služili potrebam širše kraške in istrske okolice. Nekateri izmed njih so obratovali še po zadnji vojni, dokler se niso proti koncu 60-ih let tega stoletja zaradi upada kmetijske dejavnosti na Tržaškem ustavila še zadnja tri mlinska kolesa.

Razstava je nudila zgodovinski pregled razvoja več kot sedem stoletij trajajoče mlinarske dejavnosti s pomočjo arhivskih dokumentov, starih fotografij, časopisnih člankov in mlinarskega orodja. Ekspozicije so avtorji nabrali v arhivskih zbirkah Tržaške mestne knjižnice, Državnega arhiva v Trstu, Odseka za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, v fotografskem arhivu Marije Magajne, mnoge pa so dali na razpolago potomci nekdanjih mlinarskih družin. Najstarejši razstavljeni dokument je bil tržaški vicedomski register iz leta 1330, ki vsebuje prvi znani zapis o mlinarstvu v dolini Glinščice. To je prepis kupoprodajne pogodbe, ki sta jo sklenila leta 1276 Puzel de Schwarzenich in Gheraldo de Manisclabo v prisotnosti tržaškega škofa Arlonga v zvezi z mlinom »positum in valle de Caulis sub Bagnolo«. V nadaljni kronološki sekvenci so bili na ogled upravne in davkarske določbe iz tržaških statutov iz leta 1350, reprodukcija

urbarja socerbskega gospostva iz leta 1579 in zemljevid dolinske prafare iz leta 1694, v katerem so poleg cerkev označene tudi lokacije mlinov vzdolž večjega dela Glinščice. Med dokumenti, ki so bili prvič predstavljeni v javnosti, je izstopal doslej še neznan seznam mlinov iz leta 1756. Nastal je zaradi spora med tukajšnjimi mlinarji in oblastmi v zvezi s cesarskim odlokom, ki je tisti čas uvajal drage tehnične inovacije za prilagoditev mlinov nemškemu mlinarskemu sistemu. Seznam obsega poleg imen mlinskih lastnikov in najemnikov tudi podatke o najemninah, številu koles in drugih značilnostih, na podlagi katerih je mogoče oceniti moč in zmogljivosti mlinov. Nadalje so bili med arhivskim gradivom zelo zanimivi še načrt t.i. Cesarskega malna na Kremenki iz leta 1788, načrt za preusmeritev toka Glinščice iz leta 1817 in vrsta spisov, ki so nudili pregled zgodovine Stranj – Žerjalovega malna od leta 1885 do 1968. Avtorjem je delno uspelo zbrati tudi krajevno mlinarsko terminologijo, od predmetov pa so poleg raznega drobnega orodja razstavili tudi še edini ohranjeni mlin. Resnici na ljubo, je bilo glede na tako razširjeno mlinarsko dejavnost skoraj vse do današnjih dni pogrešati bogatejšo zbirko mlinarske opreme, vendar je to treba pripisati neobčutljivosti večine ljudi do tovrstnih starin in vse bolj razširjeni navadi, da se odrabljeno zavrže in prepusti propadu. Vsekakor pa je razstava o tej tipično slovenski dejavnosti privabila lepo število obiskovalcev in vzbudila precejšnjo pozornost v tržaških domoznanstvenih krogih. Prireditelji nameravajo z raziskovalnim delom nadaljevati v želji, da bi v kratkem lahko izdali tudi popolnejšo monografsko študijo.

Aleksej Kalc

URE SKOZI STOLETJA

Ob razstavi v Narodnem muzeju v Ljubljani

Že domiselno oblikovano vabilo na razstavo Ure skozi stoletja, ki so jo konec decembra 1990 odprli v Narodnem muzeju v Ljubljani in je bila na ogled do konca julija 1991, je

dalo slutiti, da ne gre za katerokoli izmed mnogih razstav, ki jih je moč videti v naših razstaviščih in muzejih. Od leta 1961, ko je Narodni muzej javnosti prvič pokazal svojo

zbirko ur (brez kataloga), preko skupne vsejugoslovanske predstavitve hišnih ur leta 1964 v Beogradu, pa vse do zdaj, to področje umetno-obrtnega oblikovanja na Slovenskem ni bilo celostno prikazano. Da gre za pomemben dosežek v preučevanju urarske obrti, nas je pričela sama razstava s 187 razstavljenimi primerki vseh vrst in oblik merilcev časa od 16. do 20. stoletja in seveda v enaki meri obsežen, oblikovno dognan katalog s 145 črno-belimi in 16 barvnimi fotografijami (oblikovalec Ranko Novak, Studio Znak), v katerem so strnjeni dosedanja raziskovalni izsledki. S to predstavitvijo se zaokroža raziskovanje muzejske svetovalke Vesne Bučičeve, ki se je ob drugih zadolžitvah v sklopu muzejskega programa dolga leta posvečala tudi preučevanju zgodovine urarstva na Slovenskem. Svoje prispevke s tega področja je objavljala tudi v Kroniki, kjer je v več člankih obdelala ljubljanske urarje od 16. do začetka 20. stoletja pa tudi urarstvo na Slovenskem Štajerskem.

Pri postavitvi se je avtorica razstave odločila za tak pristop h gradivu, ki daje prednost razvrstitvi merilcev časa po tipih in vrstah. Obenem je v posebni dvorani predstavila izdelke urarjev, ki so delovali na Slovenskem. Tak scenarij sicer zabriše razvojno linijo slogovnih menjav, ki se odražajo tudi v oblikovanju ur (predvsem v njihovih ohišjih), zato pa

so jasneje vidne posebnosti različnih tipov in tehničnih dosežkov. S tem, ko je avtorica namenila na Slovenskem delujočim mojstrom poseben prostor, je omogočila primerjavo njihovih del z k nam prinesenimi izdelki drugih evropskih delavnic, kar je bil gotovo eden od glavnih namenov te postavitve.

Tako je zasnovan tudi katalog. Uvodni besedi Borisa Gombača sledi razmišljanju o človekovem času namenjen krajši zapis Marjete Jeršekove. V prispevku o zgodovini merjenja časa je Vesna Bučič pregledno (tudi z risbami) predstavila najpomembnejše mejnike in izume v tisočletni zgodovini iskanja določitve pojma časa in s tem povezanih naprav. Z njimi so ljudje od nekdaj hoteli opredeliti bežeči, ponavljajoči se, pa vendar nikoli povračajoči se trenutek.

Zgodovinski pregled nas popelje od egiptčanskih obeliskov, ki so imeli tudi vlogo prvih javnih sončnih ur, preko antičnih vodnih ur na iztek ali dotok vode ter srednjeveških peščenih ur in ur na izgorevanje, do mehaničnih ur s kolesjem in s pogonom na uteži.

Največjo težo daje razstavi prikaz razvoja urarstva na Slovenskem. Izsledki obdelave arhivskih virov (seznam 276-tih urarskih mojstrov, pomočnikov itd.) in ohranjeni izdelki urarjev iz slovenskih krajev nudijo izčrpen vpogled v to dejavnost. Vesna Bučič je pozabi iztrgala mnoga imena urarskih mojstrov in je s pomočjo arhivskih virov in likovnih upodobitev dokazala, da so urarji pri nas že v začetku 16. stoletja izvrševali svojo obrt. Sprva se omenjajo urarji v zvezi s popravili velikih stolpnih ur, sčasoma je pisnih podatkov o njihovem življenju in delu vedno več. Tako so dobili leta 1648 ljubljanski urarji potrjena cehovska pravila, ki pa so jih še vedno povezovala s ključavniciarji, puškarji in sabljariji. Prve ohranjene hišne ure z oznako urarja iz naših krajev datirajo v konec 17. stoletja. V 18. in še bolj v 19. stoletju se ohranjeni urarski izdelki množijo, prav tako pa tudi arhivska sporočila. Zato lahko sledimo nepretrganemu razvoju urarstva na Slovenskem, ki se je pogosto razvijalo kot družinska obrt iz roda v rod (n.pr. Regally in Hoffmann v Ljubljani, Onič, Wolfhardt in Fischer v Mariboru). Ob urarstvu na Slovenskem je treba omeniti vsaj Jurija Vego, ki je k razvoju urarske tehnologije prispeval važen delež. Jurij Vega, matematik in inženir slovenskega rodu, je s svojim izumom pripomogel k točnosti stoječih namiznih ur. Napravil je načrt za pripravo, ki je v gonilnem mehanizmu ure premagovala mrtve točke in tako se je točnost namiznih ur približala točnosti, ki so jo v 2. polovici 18. stoletja imele samo astronomske ure. Katalogu je dodan tudi povzetek v nemščini.

S tem zgodovinskim prikazom razvoja urarske obrti na Slovenskem smo bogatejši za novo poglavje v preučevanju naše kulturne

preteklosti, z razstavnim katalogom pa smo dobili dragocen in nepogrešljiv priročnik, ki bo služil poznavalcem in ljubiteljem te stroke. Ne nazadnje je treba omeniti tudi skrbno restavrirano gradivo, kar je zasluga restavratorske delavnice Narodnega muzeja. Obnovljena

ohišja ur in tiktakanje nekaterih mehanizmov vzbujajo v gledalcu občutek žlahtne dragočnosti, s katerim so razstavljene ure prav gotovo gledali njihovi izdelovalci in nekdanji lastniki.

Marjetica Simoniti

OSEMDESETA LETA V MUZEJSKI POSTAVITVI

Razstava v Gorenjskem muzeju v
Kranju (november–december 1990)

I. KAJ ZVEMO NA RAZSTAVI O GORENJSKI V OSEMDESETIH LETIH?

Nada Holynski je že več svojih razstav posvetila krajšim sodobnim obdobjem Gorenjske oz. kranjske občine. S predstavitevijo osemdesetih let na Gorenjskem je naredila pomemben korak v opredelitvi »t.i. aktivnega muzealstva, ki dopušča, da prinesemo v muzej vse, kar je zbudilo našo pozornost (in ne le slučajno ohranjene predmete)«.

Gre za dvojno poslanstvo. Po eni strani taka »razstava zahteva od muzealca maksimalno angažiranje tako pri spremljanju dogajanj kot pri zbiranju in izboru muzealij«. S tem svojim izbiranjem pa muzealec »spodbuja pri ustvarjalcih muzealij in njihovih hraniteljih določeno kulturno zavest, saj njihovim izdelkom in predmetom daje nadih pomembnosti in večnosti ter jih s tem zavezuje k večji odgovornosti pri njihovem ustvarjanju in ohranjanju«.

Kaj ponuja tako zastavljena predstavitev obiskovalcu razstave? Kakšno Gorenjsko med leti 1980 in 1990 vidimo?

Prvi del razstave je Nada Hoyinski naslovi-la *Delo in ustvarjalnost*. Gorenjska med uspehi in razvojnimi zapleti.

Rudnik urana Žirovski vrh: nastal je v tem desetletju in odplavlja ga. Bleščéče desetletje Elana–varljivi videz. Kako bo z Elektroeklar-no 2, energetskega požeruhom.

Eta–80, telefon oblikovalca Davorina Savnika, je »eden največjih uspehov slovenske industrije osemdesetih let.« Razvoj uspešnih digitalnih central SI 2000. Vzporedno pa agonija Iskre.

Rast gorenjskega izvoza od 284 milijonov dolarjev leta 1980 do 455 milijonov leta 1989. Obenem pa številne posodobitve proizvodnje. Krepitev obrti – leta 1979 je bilo 1338, leta 1989 pa 3376 obratovalnic.

Pridelava mleka je krepko povečana, zgrajen je bil center za hitro razmnoževanje krompirja. Od kmetijstva pa živi manj kot pet odstotkov prebivalcev. Pomembnejše je gozdarstvo z letnim etatom okoli 400 000 m³ z močno predelavo.

Zraslo je nekaj trgovskih hiš, trgovina daje 12 % dohodka regije. Pretok potnikov se krepi, prebit je karavanški predor.

Leta 1985 so v Mojstrani postavili prvo omrežje za sprejem satelitskih televizijskih programov.

Novi hoteli, nekaj kvalitetnih prireditev v turizmu.

V začetku desetletja je nastal Triglavski narodni park.

Zgrajenih je bilo 11.221 stanovanj.

Številne nove šole. Izobrazbena struktura zaposlenih na Gorenjskem pa nižja od slovenskega povprečja.

Nekaj novih zdravstvenih objektov, nove oblike zdravljenja–akupunktura.

Profesionalizacija Prešernovega gledališča, razvejana mreža kulturnih ustanov

Štiri olimpijske medalje, izjemni uspehi tudi drugih gorenjskih športnikov. Kranjska gora, Bohinj, Planica, Bled – prizorišča velikih tekem.

Politični pluralizem, ekološke, mirovne skupine v okviru ZSMS. 17. julija 1988 je bil ustanovni zbor podružnice Slovenske kmečke zveze v Kranju. Nato so nastale še nekatere druge politične stranke.

Drugi del razstave je *Vsakdanje življenje*.

Model vsakdanjega bivanja je pod vplivom civilizacijskih norm doživel številne spremembe.

Prebivalstvo se stara, kakih 10 odstotkov prebivalcev je neslovenske narodnosti.

Spolne vloge so tradicionalno razdeljene. »Moški precej več časa kot ženske posvečajo dodatnemu zaslužku, pa tudi rekreaciji, športu in različnim hobijem.«

Gradimo hiše, veliko je dela pri urejanju krajev.

Prosti čas pred televizorjem, tudi ostala tehnična oprema stanovanj se množi.

8500 članov v 156 kulturnih društvih.

Morda tretjina rekreativcev med Gorenjci.

Uveljavi se tenis, pa še mnogi športi.

Diskači so skoraj vsem pred nosom.

Hobiji, nabiralništvo, vrtičkarstvo.

Modne spremembe, spremembe v prehranje-